

Krig

Två omfattande europeiska krig är särskilt närvarande i Lagerlöfs författarskap: det ena är Napoleonkrigen mellan 1803 och 1815 och det andra är första världskriget mellan 1914 och 1918. Napoleonkrigen brukar kallas Sveriges sista stora krig och bildar bakgrund till kavaljerslivet på Ekeby i *Gösta Berlings saga* (1891). Det skildras som både glorifierade och traumatiska minnen hos flera av kavaljererna. Kapitlet ”Skogstorpet” kan läsas som en novell om hur upplevelsen av krigets fasor bryter ner en människa och förstör hennes liv. En liten vallpojke med alla förutsättningar att få leva ett harmoniskt liv tar som ung värving i armén och går ut i krig, kommer tillbaka oskadd till kroppen, men psykiskt fullständigt nedbruten av krigets fasor. Aldrig får ordet krig nämnas i hans närhet.

Stoffet till den berättelsen används också i den självbiografiska boken *Mårbacka* (1922), i kapitlet ”Den gamle soldaten”, som berättar om hur flickan Selma en gång fick följa med sin barnflicka till hennes hem för att hälsa på hennes far, som varit med i Napoleonkrigen. Inte heller han kan tåla att ordet krig nämns. Flickan kan först inte förstå varför, därför att för henne är krig något äventyrligt och ärofullt, som hon läst om i sagoböcker.

Lagerlöf växte upp i en tid då de svenska erövringskrigen under den så kallade stormaktstiden glorifierades. De idealiserade föreställningar hon som barn kan ha fått om krig bryts i berättelserna ”Skogstorpet” och ”Den gamle soldaten” effektivt mot den traumatiserade soldaten som slagits i Napoleonkrigen, de sista krig där Sverige var aktiv krigförande part. För Sveriges del blev resultatet av Napoleonkrigen främst att Finland förlorades till Ryssland år 1809 och Norge tvingades in i union med Sverige år 1814.

När *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* kom ut år 1906 hade ett nytt svenskt krig just avväjts efter närmare hundra års fred. Norge hade fredligt fått träda ur unionen med Sverige år 1905 och Sveriges stormaktsvälde var därmed definitivt över. I *Nils Holgerssons underbara resa* saknas det tidigare sedvanliga patriotiska hyllandet av en svensk nationalkaraktär och tillbakablickandet på stormaktstiden som en guldålder. Särskilt i kapitlet ”Karlskrona”, där Nils träffar fattigbössan Rosenbom och bronsstatyn av Karl XI, understryker Lagerlöf att de krigiska stormaktsdagarna är förbi. Rosenbom visar Nils Holgersson runt på varvet, och där får pojken lära sig om svenska flottans krigsskepp. Pojken får nästan tåra i ögonen av att höra om det hårda gemensamma arbetet för att värna fosterlandet. Men när Karl XI uppmanar Rosenbom att ta av sig hatten och buga för de krigsskepp som användes i stormaktstidens anfällskrig, och Nils blir synlig under hatten, då är hans högtidlighet som

bortblåst och han ropar: "Hurra för dig, Långläpp!" som en vanvördig gest åt vurmandet för karolinerna.

Stormaktstidens karolinska soldater och krig bildar också bakgrund till *Löwensköldstrilogin*, som skrevs efter *Mårbacka* och som handlar om släkten Löwensköld och den ring som anfadern general Löwensköld en gång fick i gåva av krigarkungen framför andra i svensk historia – Karl XII – och som frambringa förstörelse och självförstörelse i släkten Löwensköld och bland dem som omger släkten.

I novellen "Monarkmötet" i *Troll och människor 1* (1915) möter kung Oscar II den galne kejsarn av Portugallien från romanen med samma namn. De båda regenterna är överens om att fred är en nödvändig förutsättning för ett lands välgång. Berättelsen kan läsas som en tacksägelse till Sveriges riksdag och kung Oscar II som efter direkta hot om krig abdikerade som Norges kung 1905 och accepterade att Norge bröt sig ur unionen med Sverige.

Flera av Lagerlöfs noveller har antikrigsmotiv. I "Valdemar Atterdag brandskattar Visby" i *Osynliga länkar* (1894) skildras hur den danske kungen Valdemar Atterdag år 1361 erövrade Gotland och intog Visby. Medeltida krig bildar också bakgrund till *Drottningar i Kungahälla* (1899). "Margareta Fredkulla" i denna samling handlar om hur sveakungen Inges dotter Margareta gifts bort med Norges kung Magnus för att få ett slut på gränskriget mellan Norge och Danmark.

Det är ofta kvinnor som får representera fred och fredssträvan i Lagerlöfs berättelser. I berättelsen "Betlehems barn" i *Kristuslegender* (1904) ställs romerska krigsknektar mot mödrar i ett blodbad av småpojkar beordrat av kung Herodes och läsaren får särskilt följa hur en av krigsknektarna förändrar sin inställning till krig. Också i "Ljuslågan" i samma samling förändras en soldat. En hänsynslös medeltida korsfarare utvecklar ömhet och medkänsla när han ska vårda ett levande ljus så att det fortsätter att brinna på hans färd mellan Jerusalem och hemstaden Florens.

Tankegångarna att kvinnor kan ha ett särskilt fredsbevarande samhällsuppdrag går igen också i rösträttstalet "Hem och stat" (1911) och återfinns även i romanen *Bannlyst* (1918) som utspelar sig i en by på svenska västkusten under första världskriget och bland annat skildrar de effekter det har på invånarna när hundratala lik från slaget vid Horns rev 1916 flyter in mot kusten.

Den ångest och rädsla som första världskrigets utbrott och förlopp orsakade skildras också i flera korta berättelser under rubriken "Stämningar från krigsåren" i *Troll och människor 2* (1921). I "Dimman" skildras hur "den fridsamme" försöker fortsätta leva ett behagligt liv som om kriget inte

pågick och berättelsen kan läsas som en uppmaning till neutrala länder att aktivt försöka medla i kriget. Den skrevs också till Neutrala konferensen för fred som hölls i Stockholm 1915. Samma år publicerades också "Ödekyrkan" för Svenska sektionen av Internationella kvinnokommittén för varaktig fred. Här är motivet en kyrkoruin som symbol för hur berättarjaget har förlorat sin skaparförmåga av den vånda och ångest som kriget framkallat. "Rakels gråt" skildrar hur en mor, som riskerar att förlora sina söner i krig, skriker av fasa och vanmakt. I "Den lille sjömannen" skildras hur en ung svensk sjöman tillsammans med sin mor och moster hanterar de fador liket av en ilandfluten död tysk soldat förorsakar pojken, som själv ska ge sig ut på minerat vatten. "Bålet" och "Stjärnan", också i samma samling bygger på brev om kriget som Lagerlöf ska ha fått från en svensk arbetare och från en dansk krigsfånge.